

Viure la infància i l'adolescència a Barcelona en temps de pandèmia

Laia Pineda Rüeg^a i Elisa Stinus Bru de Sala^b

Paraules clau: infància, adolescència, context demogràfic, educació, temps, salut, pobresa, protecció i violències

Al llarg de l'article es repassa la situació de la infància i l'adolescència a la ciutat i es posen de relleu aquells aspectes més destacats de l'informe Dades Clau d'Infància i Adolescència a Barcelona (IIAB, 2021), que analitza els indicadors principals en relació amb el context demogràfic, l'educació, el temps, la salut, la pobresa i la protecció i les violències. Tot i que caldrà esperar a veure si es consoliden o no les tendències en els propers anys, les darreres dades disponibles comencen a reflectir l'impacte de la crisi oberta per la covid-19 sobre les vides de la infància i l'adolescència a la ciutat.

Introducció

Aquest article es basa en els aspectes més rellevants de l'informe Dades Clau d'Infància i Adolescència a Barcelona (IIAB, 2021); un informe que, amb caràcter anual, presenta i analitza les dades del Sistema Integral d'Indicadors d'Infància i Adolescència de Barcelona (SIIIAB) de l'Observatori 0-17 BCN, i que permet fer seguiment de la diagnosi del Pla d'infància de Barcelona 2021-2030. El SIIIAB es va idear al 2017 i, en el seu format actual, conté més de 150 indicadors organitzats en sis dimensions clau de les vides dels infants (context demogràfic, educació, temps, salut, pobresa, protecció i violències), que provenen de disset registres administratius i d'onze fonts d'enquesta.

En moments de crisi com l'actual, és quan es fa més evident el valor d'haver sistematitzat dades durant els quatre

a. Institut Infància i Adolescència de Barcelona (IIAB). pineda@institutinfancia.cat/@laiapineda.

b. Institut Infància i Adolescència de Barcelona (IIAB). estinus@institutinfancia.cat/@elisastinus.

darrers anys, ja que sense conèixer quin era el punt de partida no seria possible mesurar amb prou profunditat l'abast de la crisi originada per la covid-19. Cal recordar que el SIIIAB recull dades de registre a any tancat i dades d'enquesta amb la periodicitat que es produeixen; per tant, l'informe Dades Clau 2021 mostra les dades del 2020, que comencen a reflectir l'impacte de la crisi oberta per la covid-19 sobre les vides de la infància i l'adolescència a la nostra ciutat. Per exemple, tal com va succeir l'any anterior, encara es fa difícil interpretar els resultats econòmics i relacionats amb la pobresa infantil. Caldria esperar, doncs, a veure si es consoliden o no les tendències que apunten les dades del 2020 en els propers anys. Una mirada que l'any vinent agafarà una rellevància especial, ja que tindrem edicions renovades de quatre de les principals fonts d'enquesta del SIIIAB: l'Enquesta de benestar subjectiu de la infància a Barcelona (EBSIB 2021), l'Enquesta de factors de risc d'estudiants de secundària (FRESC 2021)¹, la nova Enquesta de salut de Barcelona (ESB 2021) i la segona edició de l'Enquesta sociodemogràfica de Barcelona (ESD 2020).

1. Context demogràfic, social i territorial de la infància i l'adolescència

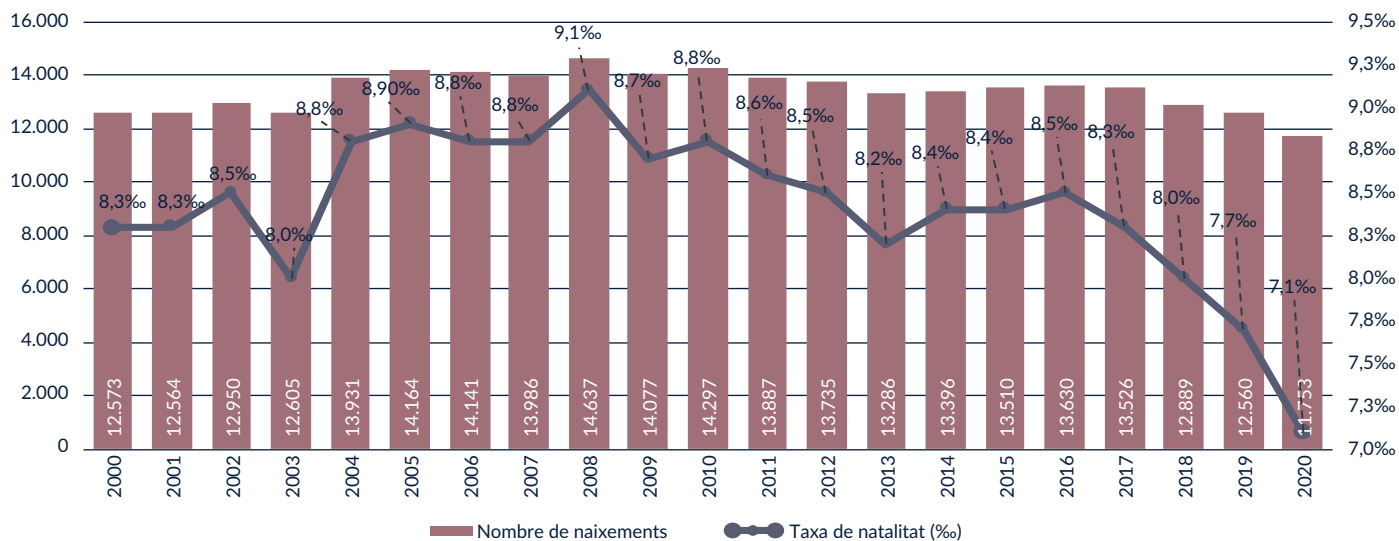
L'any 2021, a la ciutat de Barcelona hi viuen 241.954 infants i adolescents d'entre 0 i 17 anys (representen el 14,6% del total de la població), i estan desigualment distribuïts pels diferents districtes i barris de la ciutat, amb una especial concentració als districtes de Sant Martí i l'Eixample (29% del total d'infants i adolescents de la

ciutat). Com a principals tendències demogràfiques de la població infantil i adolescent destaca la caiguda sostinguda de la natalitat des de l'any 2008, i amb més força des de l'any 2016. En els darrers cinc anys s'ha produït un descens del 13,8% de la natalitat, encara més accentuat des de l'esclat de la pandèmia per covid-19 (al 2020 s'ha assolit el segon valor més baix dels darrers cinquanta anys). Dels 73 barris de la ciutat, 63 han patit un descens de la població 0-17 en el darrer any i només en deu s'ha sostingut o incrementat. D'altra banda, i sumat a la caiguda de la natalitat, el moviment migratori reforça l'evolució demogràfica negativa del col·lectiu de població 0-17 anys i accentua els trets d'una piràmide de població que mostra una societat cada vegada més envellida, fins al punt que l'any 2021 ja hem assolit l'escenari de projecció demogràfica que s'havia projectat per al 2031, és a dir, amb deu anys d'antelació (Oficina Municipal de Dades, 2021).

També cal destacar l'existència d'una bretxa de caràcter estructural entre el nombre de fills que es tenen i els desitjats, fent que la taxa de fecunditat espanyola s'enroqui entre les més baixes del món (1,23 fills per dona). Segons els darrers estudis sobre natalitat i models familiars a Espanya (Castro-Martín et al., 2021; OCDE, 2022), les principals barreres que dificulten a moltes persones fer realitat el seu projecte vital i familiar són la precarietat laboral i la incertesa sobre el futur (que fan que moltes parelles joves posposin el moment de tenir fills), l'escàs suport institucional a les responsabilitats de cura (amb polítiques familiars insuficients) i la desigualtat de gènere en l'àmbit laboral i familiar, en el qual la plena incorporació dels homes en la cura encara és una qüestió pendent.

1. Algunes de les dades de 2021 ja s'han pogut incloure en aquest article, tot i que, en la seva totalitat, s'inclouran al proper informe Dades Clau 2022.

Gràfic 1. Evolució de la taxa de natalitat i del nombre de naixements. Barcelona, 2000-2020

Font: elaborat per l'IIAB a partir de dades dels moviments d'alta i baixa al padró municipal d'habitants. Departament d'Estadística i Difusió de Dades. Ajuntament de Barcelona.

A Barcelona la major part de llars amb fills són amb un fill o filla única (54,4%) i/o llars encapçalades per dues persones adultes (possiblement llars biparentals).

El nombre de llars monoparentals es manté molt estable (12,8%), mentre que creixen lleugerament el grup "Altres tipus de llars", una mostra de la diversificació de les tipologies de llars on neixen i creixen els infants i adolescents. En l'actualitat, les fórmules diverses de convivència (diferents al model tradicional de biparentalitat o monoparentalitat) ja són presents en tres de cada deu llars amb infants i adolescents (Oficina Municipal de Dades, 2021).

Tot i amb el decreixement demogràfic del grup de població entre els 0 i els 17 anys, com ens agrada apuntar, la realitat de la infància i l'adolescència no només preocupa als propis

infants i adolescents, sinó que també és una preocupació de primer ordre per a totes les persones que en tenen cura i que hi conviuen (un 23,8% dels adults de la ciutat). Per això, des d'aquesta perspectiva, encara avui, quatre de cada deu veïns i veïnes a la ciutat de Barcelona són infants, adolescents o persones adultes que hi conviuen, en tenen cura i comparteixen amb ells i elles el seu dia a dia, les seves inquietuds i expectatives (Oficina Municipal de Dades, 2021).

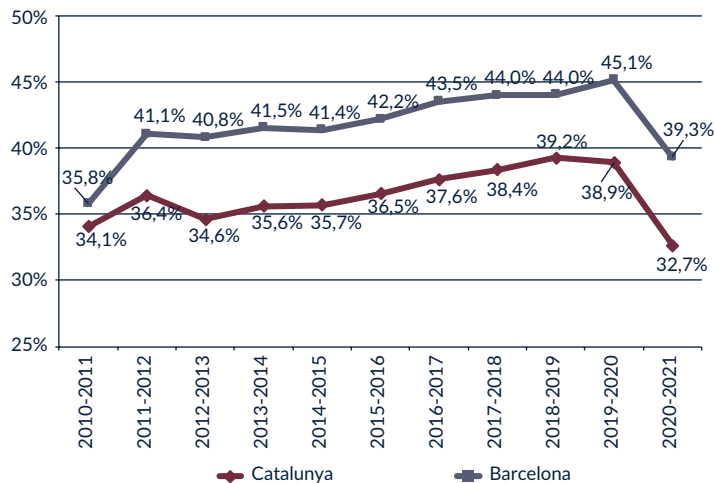
2. Educació: petita infància i transicions a la postobligatòria

El reptes en l'educació reglada de la infància i l'adolescència es concentren clarament a l'inici i al final de la trajectòria educativa, amb una incidència especial en la infància en situació de vulnerabilitat econòmica i/o educativa.

Tot i les mesures específiques de suport a les famílies amb menys recursos econòmics, s'observa un canvi bruscat en la tendència creixent dels últims deu anys amb una caiguda de l'escolarització de la petita infància (0-2 anys) de 5,8 punts percentuals en només un curs, que representa una caiguda sense precedents (Consorti d'Educació de Barcelona i Departament d'Educació, 2010-2011 a 2020-2021). La taxa de demanda atesa a les escoles bressol públiques ha crescut en l'últim curs (66,8%), però continua lluny de satisfer totes les famílies que sol·liciten plaça pública (Institut Municipal d'Educació de Barcelona, 2020-2021). Cal celebrar, malgrat tot, les diverses mesures de política pública en camí que avancen cap a un reconeixement de l'etapa 0-2 com a etapa educativa estratègica i que n'haurien de garantir una millor cobertura a partir del proper curs escolar (Garantia infantil europea, mesura de la Generalitat de Catalunya per una cobertura universal de l'escolarització des de P2 i Pla per a l'educació i la criança de la petita infància de Barcelona).

Pel que fa a la continuïtat dels estudis un cop finalitzada l'etapa d'escolarització obligatòria, si bé les taxes d'abandonament escolar prematur (AEP) no han trencat la seva tendència de millora dels últims anys i s'observa una lleugera millora, cal posar el focus en les discontinuïtats educatives. Aquestes discontinuïtats fan que, encara avui, un de cada deu adolescents no es gradua en acabar l'ESO (amb diferències territorials importants) (Departament d'Educació, 2019-2020) i que dels vuit de cada deu que continuen els estudis postobligatoris sense interrupció (si fem referència als estudis de la cohort de l'alumnat nascut l'any 2001), només entre cinc i sis

Gràfic 2. Taxa d'escolarització 0-2 (%). Catalunya i Barcelona, cursos del 2010-2011 al 2020-2021

Font: elaborat per l'IAB a partir de dades de registres del Consorci d'Educació de Barcelona i del Departament d'Educació. Servei d'Indicadors i Estadística. Estadística de l'Ensenyament, cursos 2010-2011 al 2020-2021.

adolescents de cada deu acabin els estudis de batxillerat o cicle formatiu en l'edat idònia o esperada (Consorti d'Educació de Barcelona, 2021).

Estudis i programes d'intervenció educativa focalitzats a entendre els "perquè" de l'abandonament prematur i les discontinuïtats educatives (Tarabini, Jacovkis, Montes i Llos, 2021) situen l'orientació educativa i la prevenció de la desafecció escolar (que cal iniciar a l'etapa d'escola primària) com a puntals per optimitzar els resultats i la continuïtat d'aquesta etapa educativa. Una millor cobertura de places de Cicle Formatiu de Grau Mitjà (CFGM) també esdevé clau perquè tots els alumnes tinguin garantida una plaça en els estudis desitjats.

3. Temps dels infants, activitats fora de l'escola, espai públic i ciutadania

El temps és una qüestió que preocupa els infants, i molt, tant per la quantitat de temps disponible com pels usos que en fan. Ambdós aspectes estan entre els menys ben valorats en la vida dels infants. Les dades indiquen que els infants dediquen molt més temps als deures que al joc lliure al carrer, i que tenen poc temps per relaxar-se, parlar i passar-ho bé amb la família, i poc temps per estar amb els amics i les amigues després de l'escola (EBSIB², 2017).

La infraestructura lúdica de la ciutat per afavorir el joc i passar més temps a l'aire lliure té una bona cobertura arreu de la ciutat tant en proximitat als domicilis com als centres educatius, però queda molt camí per recórrer pel que fa a la qualitat: calen millores en la diversificació d'activitats lúdiques de les àrees de joc, en la mida, en la naturalització i en l'accessibilitat. El Pla del joc a l'espai públic de Barcelona és una mesura de política pública pionera per fomentar i garantir el dret al joc dels infants, i hauria de mostrar millores d'aquí al 2030.

Cal tenir present que disposar d'un lloc a l'aire lliure per jugar-hi de manera segura a prop de casa és un dels elements que afavoreix més la satisfacció dels infants amb el barri i, també, un dels elements que més contribueix al benestar dels infants (IIAB, 2019). A banda, els infants de la ciutat alerten que cal millorar la sensació de seguretat al barri i que la percepció d'amabilitat i

d'ajuda dels veïns i les veïnes en cas que tinguin un problema tenen marges de millora importants que es traduirien, segur, amb més presència d'infants al carrer (EBSIB, 2017).

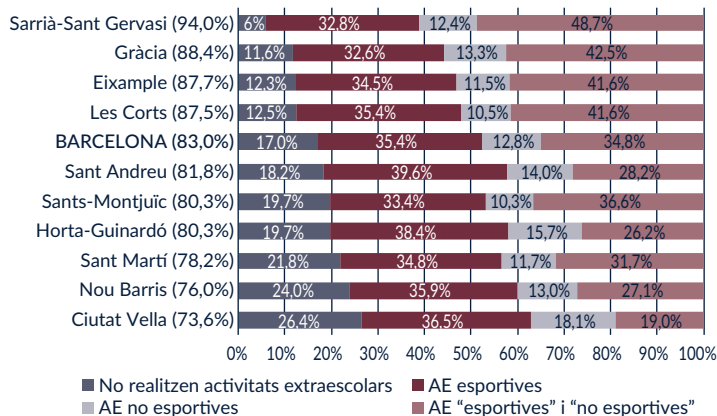
D'altra banda, la pandèmia ha fet més evident que mai el paper que l'espai públic pot jugar en la vida dels infants com a igualador de les oportunitats (Cortés i Curcoll, 2020). El confinament absolut a l'inici de la covid-19, així com la menor presència al carrer i en activitats socials com a mesures per fer front a la pandèmia i, per tant la quantitat més gran de temps que s'ha passat a casa, ens han fet prendre més consciència que hi ha molts infants i adolescents que viuen en pisos petits i/o sense espais exteriors, en males condicions d'habitabilitat i/o en situació de sobreocupació. En aquests tres indicadors, en els quals els infants surten pitjor posicionats que altres col·lectius de població de la ciutat, es posa de relleu la importància per a aquests infants de disposar d'un espai públic amable i segur perquè esdevingui un punt de trobada, de joc i de relació amb els iguals i amb potencial d'impacte en la seva salut i benestar.

Pel que fa als temps educatius fora de l'escola, la majoria dels infants fan alguna activitat extraescolar (vuit de cada deu ho fa amb algun tipus d'activitat esportiva i/o cultural), però amb diferències importants segons la renda del territori: a Ciutat Vella són tres de cada deu els que no en fan cap, per un de cada deu a Sarrià-Sant Gervasi (Estudi dels hàbits esportius de la població en edat escolar de la ciutat de Barcelona, Institut Barcelona Esports, 2018). Malauradament, les oportunitats de lleure educatiu en espais i caus de base associativa estan

2. Enquesta de benestar subjectiu de la infància a Barcelona (Institut Infància i Adolescència de Barcelona).

distribuïdes de manera molt desigual per la ciutat i els barris de rendes més baixes n'estan molt desproveïts, perquè la seva existència respon més a una tradició social dels barris que a un planificació educativa. Dit això, cal reconèixer l'esforç públic en la disponibilitat de beques tant en l'àmbit esportiu com de lleure educatiu, durant les vacances d'estiu i, més recentment, amb la nova mesura de suport a la realització d'almenys dues activitats extraescolars a la setmana, que hauria de garantir-ne l'accés als infants en situació de vulnerabilitat.

Gràfic 3. Infants i adolescents (6-16 anys) que fan activitats extraescolars esportives i no esportives (%). Barcelona i districtes, 2018

Font: elaborat per l'IIAB a partir de l'Estudi dels hàbits esportius de la població en edat escolar de la ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona i Institut Barcelona Esports (IBE). Nota: l'etiqueta gris fa referència als infants i adolescents que fan les dues activitats extraescolars (esportives i no esportives) alhora.

El coneixement dels drets i l'escolta adulta es poden considerar dos *proxies* interessants en l'exercici de la ciutadania per part dels infants. Les dades mostren marges de millora importants en ambdós aspectes: només la

meitat dels nens i les nenes diuen que coneixen quins són els seus drets, i tres de cada deu manifesten que respecte a l'escolta adulta hi ha marges de millora importants (EBSIB, 2017). L'escolta per part dels adults de les opinions i els interessos dels infants es pot considerar un espai de pràctica cap a l'exercici de ciutadania, ja que els infants només poden sentir-se part activa en la societat on viuen si els adults se'ls escolten i tenen en compte el que els diuen.

4. Salut física, mental i emocional dels infants i adolescents

La salut és un dels aspectes de la vida més ben valorats pels infants: el 85% diuen estar-ne molt satisfets i només el 4% diuen estar-ne poc o gens satisfets (EBSIB, 2017). La infància és una etapa vital en què el més habitual i el que és esperable és gaudir d'una bona salut i una etapa en què els nivells de mortalitat i malalties són més baixos, si la comparem amb altres etapes de la vida. Tanmateix, la vivència subjectiva de la salut o els millors indicadors de salut en la infància no ens poden confondre respecte a la importància d'atendre de forma prioritària la prevenció i promoció de la salut en els primers anys de vida. I és que molts problemes de salut en l'adulesa, ja siguin de tipus físic o mental, es gesten al llarg de la infància i l'adolescència.

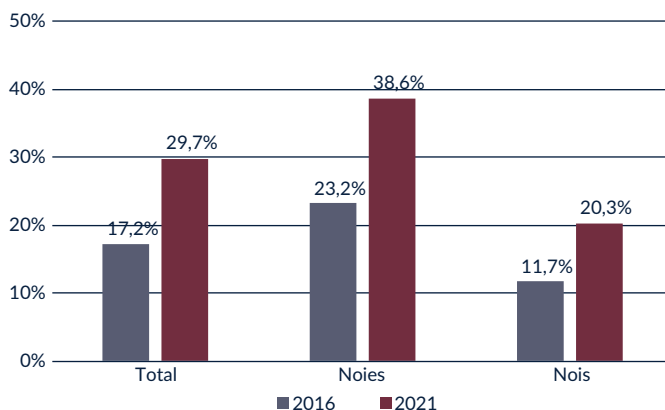
D'aquí la necessitat de donar la importància necessària als hàbits de salut dels infants: higiene, descans, bona alimentació i exercici físic. Les dades disponibles presenten marges de millora importants, i un dels indicadors més preocupants en aquesta primera etapa de la vida són el 26% d'infants i adolescents amb excés de

pes (Departament de Salut, 2018). Pel que fa a la salut mental, la recerca internacional ens alerta que el 50% dels problemes de salut mental en l'edat adulta comencen abans del 14 anys i el 70% abans dels 18, així com del fet que se sol arribar tard en el diagnòstic i en el tractament de l'infant (OMS, 2003; Mental Health Foundation, 2015). Els estudis específics que s'han fet al llarg de la pandèmia mostren un empitjorament notable dels indicadors de salut mental: els símptomes de depressió i ansietat s'han incrementat entre els infants i s'ha registrat un increment continuat dels trastorns de conducta alimentària, temptatives autolítiques i descompensacions clíniques entre els adolescents (Faros Sant Joan de Déu i UNICEF, 2021).

En aquest sentit, les noves dades de l'enquesta FRESC³ de 2021 ens indiquen que gairebé s'han doblat els percentatges de malestar emocional com de risc de patir un problema de salut mental respecte a l'edició de 2016, especialment en les noies i en els barris de nivell socioeconòmic més desfavorit. Concretament, dues de cada deu noies enquestades presenta risc de patir un problema de salut mental i quatre de cada deu manifesten malestar emocional. Cal recordar que, per pal·liar l'impacte emocional de la covid-19, l'Ajuntament de Barcelona va posar en marxa el Pla de xoc en salut mental, emmarcat en el Pla de salut mental 2016-2022, amb actuacions específiques per a la població més jove.

3. Enquesta de factors de risc d'estudiants de secundària (Agència de Salut Pública de Barcelona).

Gràfic 4. Grau de malestar emocional dels adolescents, total i per sexe (%). Barcelona, 2016 i 2021

Font: elaborat per l'IAB a partir de l'Enquesta FRESC (2016 i 2021), Agència de Salut Pública de Barcelona.

Una de les noves línies d'anàlisi en infància i salut té a veure amb els impactes de la contaminació ambiental, una qüestió especialment crítica en ciutats denses i transitades com Barcelona. L'exposició als contaminants de l'aire a l'inici de la vida (períodes intrauterí i postnatal) i durant la infància són una amenaça per al neurodesenvolupament i un obstacle perquè els nens i les nenes assoleixin el seu màxim potencial cognitiu. Segons les dades del darrer informe de l'Agència de Salut Pública de Barcelona (ASPB, 2021), el 35% de la població de la ciutat està exposada a nivells de diòxid de nitrogen (NO₂) per sobre del límit legal (40 µg/m³) i el 100% a un excés de partícules fines (PM 2,5). Els districtes de l'Eixample i Sant Martí (que són el segon i el primer districte amb més concentració de població infantil i adolescent respectivament) estan entre els més afectats. Al mateix informe, s'ha pogut relacionar la contaminació de l'aire amb el 19% dels nous casos d'asma

infantil i el 5% dels nous casos de càncer de pulmó en infants a la ciutat. S'apunta la reducció global del trànsit com la mesura més eficient per respirar un aire net i evitar les afectacions negatives en la salut dels infants i de la població en general.

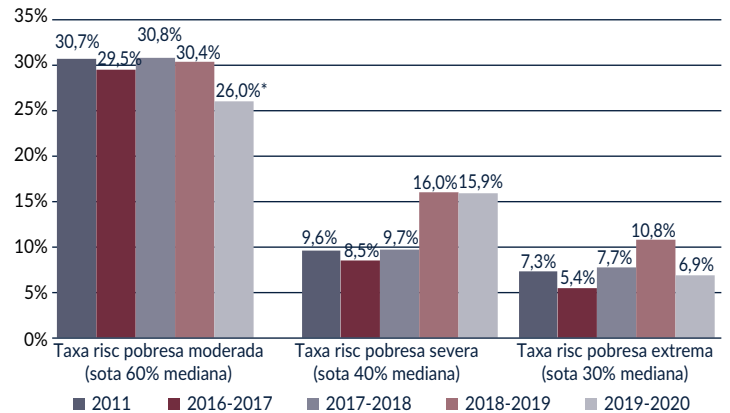
5. Pobresa, exclusió i desigualtats en la infància i l'adolescència

En el moment actual, les desigualtats i la pobresa en la infància a la ciutat no són fàcils d'interpretar amb les dades disponibles, atès que les darreres dades d'enquesta disponibles per Barcelona (EMCV⁴, 2019-2020) capturen només parcialment el moment de crisi per la pandèmia i, per tant, n'hem de fer una lectura ajustada i prudent⁵. Tanmateix, disposem d'una mirada històrica i inequívoca que ens alerta d'una tendència a l'empitjorament de les condicions de vida de la infància, fruit d'un model d'estat del benestar tradicionalment feble pel que fa a les polítiques familiars i amb una baixa inversió en infància (Martínez-Celorrio i Marín-Saldo a IIAB, 2018).

El percentatge de pobresa infantil severa s'estanca en el 16% el 2019-2020, la desigualtat de renda entre els infants s'ha seguit eixamplant (sobretot en el decil més alt), i la majoria d'indicadors de privació material han empitjorat, sobretot en l'àmbit de l'habitatge, un factor que continua sent crític a la ciutat de Barcelona (EMCV, 2019-2020). L'imminent desplegament de la Garantia Infantil Europea a

Espanya mostra la necessitat de fer una aposta forta i definitiva per capgirar la tendència a l'empitjorament de les condicions de vida de la infància i l'adolescència al nostre país i les nostres ciutats, una tendència que ve de lluny i que des de la gran recessió del 2008 encara no ens n'hem recuperat.

Gràfic 5. Risc de pobresa moderada, severa i extrema dels infants i adolescents (%). Barcelona, 2011 i 2016-2017 a 2019-2020

Font: elaborat per l'IIAB a partir de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (ECVHP) - IERMB (2011) i de les Estadístiques metropolitanas sobre condicions de vida (EMCV) - IERMB (2016-2017, 2017-2018, 2018-2019 i 2019-2020). (*)Nota: el salt pronunciat de la pobresa moderada (4,4 punts percentuals) en només un any fa necessari tractar aquesta dada amb prudència i esperar que les dades dels anys 2020-2021 i 2021-2022 confirmen si aquesta és realment la tendència de l'indicador.

A més, el model d'estimació de la pobresa infantil desenvolupat per esmenar la manca de dades estadístiques (Porcel, Navarro-Varas i Cruz, 2020) ens alertava, el passat novembre del 2020, de l'impacte que la crisi oberta per la covid-19 podria tenir sobre l'increment de les taxes de pobresa infantil. Segons aquesta estimació, la taxa de risc de pobresa moderada creixia entre cinc i set punts

4. Estadístiques metropolitanas sobre condicions de vida (IERMB).

5. L'esclat de la covid-19 i l'impacte econòmic d'una crisi sanitària i social de gran magnitud no es reflectirà a les EMCV fins a les dades del 2020-2021 (disponibles a finals del 2022).

percentuals en només un any (del 30,4% de l'any 2018-2019, al 35% o 37% l'any 2020). En paral·lel, els ajuts d'emergència a l'alimentació a llars amb infants i adolescents a càrrec es disparaven als districtes més vulnerables i arribaven a districtes de la ciutat que tradicionalment n'havien quedat més preservats (Institut Municipal de Serveis Socials, 2020). Un escenari que ens hauria de fer pensar, d'entrada, en una nova crisi que l'any 2020 no feia més que començar.

Sense haver pogut disposar de noves dades específiques per a infants (ni del model d'estimació de la pobresa ni dels ajuts d'emergència d'alimentació), sabem que els serveis socials de la ciutat de Barcelona van atendre l'any 2021 un 10,36% de persones més que el 2020 i un 22,56% que al 2019 (l'any abans de la pandèmia per covid-19). Del total de persones ateses el 2021, fins a un 24% van ser ateses per primera vegada o bé feia més d'un any que no ho havien requerit. Tot plegat, indicis d'un empitjorament de la situació. Tanmateix, si bé els 41,3 milions d'euros en ajudes directes que van gestionar els serveis socials de Barcelona l'any 2021 representen un increment exponencial respecte al 2019, també és cert que aquesta partida ha experimentat un lleuger decrement respecte al 2020, de manera que es pot atribuir la reducció a l'extinció del Fons Covid extraordinari que va posar en marxa l'Ajuntament de Barcelona l'any 2020, en el moment més cru de la pandèmia; la pròpia millora de la situació econòmica de la ciutat amb un increment del Producte Interior Brut (PIB), en paral·lel amb una reducció de l'atur a nivells de l'any 2008; i també l'extensió de la Renda Garantida de Ciutadania i de l'Ingrés Mínim Vital a més veïns i veïnes de la ciutat. L'any 2021 el Fons 0-16 es va reconvocar i es va

assignar a 17.323 infants entre 0 i 16 anys (Institut Municipal de Serveis Socials, 2021).

Les diferents mesures existents per combatre la pobresa infantil (Fons 0-16, RGC, IMV i el que es pugui desprendre de la nova Garantia Infantil Europea a Espanya) exigeixen el compromís màxim per part de totes les administracions implicades per revertir la inversió insuficient en infància i millorar, d'una vegada per totes, els contextos de pobresa i privació en què creixen milers d'infants a la ciutat, que limiten el seu màxim desenvolupament i condicionen les seves trajectòries no només durant la infància, sinó també en la seva vida adulta, d'acord amb les dinàmiques de reproducció social de la pobresa: “la pobresa infantil és la principal via de reproducció intergeneracional de la pobresa: qui ha crescut en la pobresa, probablement serà pobre d'adult” (Gobierno de España, 2020:1).

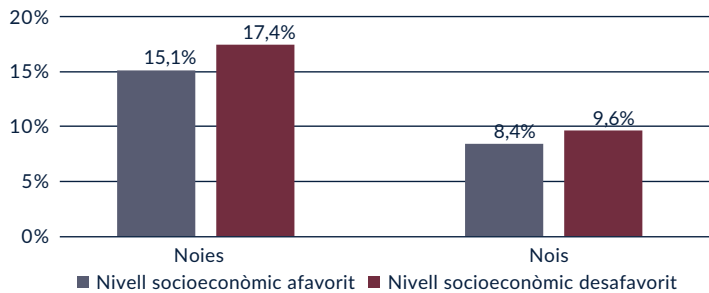
6. Relacions interpersonals, seguretat, violències i protecció de la infància i l'adolescència

El 2021 ens ha deixat en herència dues mesures molt importants en l'àmbit de les relacions, les violències i la seguretat: l'aprovació de la LOPIVI, la nova llei de protecció dels infants contra les violències, i una mesura del govern municipal de Barcelona per fer front a la soledat no volguda que inclou una mirada específica a la infància i l'adolescència.

La falta de companys/es de joc, les situacions d'assetjament escolar, de ciberassetjament o el rebuig del grup d'iguals són elements de risc per a la soledat durant la infància, un fenomen al qual cal prestar atenció. La mesura de govern de l'Ajuntament de Barcelona per combatre la solitud no

volguda de 2020 ha reforçat dues operacions estadístiques importants (EBSIB i FRESC) per tal de dimensionar aquesta problemàtica a la qual, contràriament a l'imaginari social, els infants i, sobretot, els adolescents són especialment vulnerables. Els resultats de l'enquesta FRESC de 2021 indiquen que un 17,4% de noies adolescents de nivell socioeconòmic desfavorit se senten sovint soles, i aquesta xifra és del 9,6% en el cas dels nois adolescents. Es constata que aquest sentiment de solitud en les noies gairebé duplica el dels nois i és superior en barris desfavorits.

Gràfic 6. Grau de soledat dels adolescents, per sexe i nivell socioeconòmic (%). Barcelona, 2021

Font: elaborat per l'IIAB a partir de l'enquesta FRESC (2021), Agència de Salut Pública de Barcelona.

Amb la Llei Orgànica de Protecció Integral a la Infància i l'Adolescència davant de la Violència (LOPIVI) (Gobierno de España, 2021), s'ha acordat la definició del que és violència contra els infants com a objecte de la llei i s'ha fet un pas significatiu en l'abordatge proactiu de la violència; a més, també s'ha definit el concepte de bon tracte (que esdevé obligació jurídica) i s'ha introduït la noció d'espais segurs. En l'àmbit de ciutat, no disposem de cap enquesta específica sobre violències en la infància i l'adolescència, però sí de diferents operacions estadístiques que ens

permeten aproximar-nos a les violències físiques, emocionals, sexuals, masclistes o, més recentment, digitals, que pateixen els infants.

El mòdul sobre violències sexuals en la infància de l'Enquesta de la Joventut 2020 n'és un bon exemple, i avui sabem que un de cada deu infants i adolescents han patit abusos sexuals durant la infància, més per part d'adults d'entorns coneguts que no pas desconeguts, i que les noies hi estan molt més exposades que els nois (del 7,9% total, un 11,5% són noies davant del 4,4% de nois). També ens ha permès evidenciar el volum d'abusos sexuals patits per part dels iguals (companys d'escola, parelles o nois/es amb els quals han sortit o, fins i tot germans/es). Tot i que no podem saber si ha estat per l'efecte dels factors estressors derivats de la pandèmia o si és per la major consciència social sobre la necessitat de denunciar els casos de maltractament, el 2020 es van registrar 333 denúncies de violències contra els infants a la llar, la xifra més elevada des de 2011, que marcava un gir en la tendència de millora dels darrers anys (Departament d'Interior, 2020). Els 1.200 expedients atesos i valorats per Equips especialitzats d'atenció a la infància i l'adolescència (EAIA) l'any 2020, també marquen un pic en la tendència a l'alça des del 2017 (932 expedients) (IMSS, 2017 a 2020).

Pel que fa al seguiment del risc social i el desemparament, una situació que vulnerabilitza els infants de manera extrema és la dels infants que viuen en assentaments urbans (naus i solars) o en locals i altres infrahabitatsges amb dinàmica d'assentament. L'any 2020 el Servei d'Intervenció Social de Famílies amb Menors (SISFAM) va atendre 318 infants i adolescents entre 0 i 17 anys en

situació d'infrahabitatge (Institut Municipal de Serveis Socials, 2020).

Respecte als infants menors d'edat que migren sols, l'any 2021 confirma un canvi de tendència que es va iniciar l'any 2016 en el qual, de forma progressiva, es redueix la proporció del nombre de menors d'edat migrats sols atesos (que tenen entre 14 i 17 anys, majoritàriament) respecte a la proporció dels joves migrats sols que ja tenen més de 18 anys quan arriben a la ciutat. Així, per exemple, l'any 2018 els migrats sols menors d'edat representaven el 83,8% del total assistit (eren la majoria), mentre que el 2021 els infants menors d'edat migrats sense referents familiars van representar només el 31,9% del total (eren la minoria) (Institut Municipal de Serveis Socials, 2018-2021).

7. Conclusions

Al llarg de l'article, hem repassat la situació de la infància i l'adolescència a la ciutat, i hem posat de relleu els aspectes més destacats de l'informe Dades Clau d'Infància i Adolescència a Barcelona (IIAB, 2021), que analitza els indicadors principals en relació amb el context demogràfic, l'educació, el temps, la salut, la pobresa, i la protecció i les violències. Tot i que caldrà continuar observant si es consoliden o no les tendències en els propers anys, les darreres dades disponibles comencen a reflectir l'impacte de la crisi oberta per la covid-19 sobre les vides de la infància i l'adolescència a la ciutat. Com a principals àmbits que s'han vist sotragats per la covid-19 i les mesures que l'han acompanyat destaquen:

- El trencament en la tendència de creixement demogràfic suau dels darrers cinc anys, especialment,

per la caiguda de la natalitat: en els darrers cinc anys s'ha produït un descens del 13,8% de la natalitat, encara més accentuat des de l'esclat de la pandèmia per covid-19 (al 2020 s'ha assolit el segon valor més baix dels darrers cinquanta anys) a la qual cal sumar el fre a l'arribada de nova població immigrada a la ciutat.

- En l'àmbit de l'educació, un canvi brusc en la taxa d'escolarització, amb una caiguda sense precedents de l'escolarització de la petita infància (0-2 anys), de 5,8 punts percentuals en només un curs, trencant la tendència creixent dels últims deu anys, segurament a causa de la disminució de la renda de les famílies i la por al contagi.

- Pel que fa als temps educatius fora de l'escola, tot i que no disposem de dades noves, l'increment generalitzat de les desigualtats podria empitjorar les dinàmiques diferenciades segons la renda del territori observades abans de la pandèmia: a Ciutat Vella tres de cada deu infants no fan cap activitat extraescolar, per un de cada deu infants a Sarrià-Sant Gervasi.

- En relació amb la salut, cal assenyalar l'augment tant del malestar emocional com del risc de patir un problema de salut mental, especialment en les noies i en els barris de nivell socioeconòmic més desfavorit: dues de cada deu noies enquestades presenta risc de patir un problema de salut mental i quatre de cada deu manifesten malestar emocional, segons la nova FRESC 2021. Ambdós indicadors s'han doblat respecte a les dades del 2016.

- Tot i que les desigualtats no són fàcils d'interpretar amb les dades disponibles, el percentatge de pobresa infantil severa s'estanca al 16% el 2019-2020, la desigualtat de renda entre els infants s'ha seguit eixamplant (sobretot en el decil més alt) i la majoria d'indicadors de privació material han empitjorat, sobretot en l'àmbit de l'habitatge.
- Pel que fa a les relacions interpersonals, cal destacar els sentiments de solitud en l'adolescència, més presents entre les noies i en barris desfavorits. Tot i que no podem comparar dades amb el 2016, les dades de 2021 indiquen que un 17,4% de noies adolescents de nivell socioeconòmic desfavorit se senten sovint soles, i aquesta xifra és del 9,6% en el cas dels nois adolescents.
- Pel que fa a l'àmbit de les violències i la protecció social, tot i que no podem saber si ha estat per l'efecte dels factors estressors derivats de la pandèmia o si és per la major consciència social sobre la necessitat de denunciar els casos de maltractament, el 2020 es va registrar el nombre de denúncies de violències contra els infants a la llar més alt dels darrers anys (333 denúncies), i també es produeix un pic en el nombre d'expedients atesos i valorats pels EAIA (1.200 l'any 2020), un 14% més en comparació amb l'any anterior.
- Finalment, cal destacar que, tot i que el nombre d'infants i joves migrats sols continua creixent (després de la caiguda de l'any 2020 per totes les mesures de confinament i de restriccions de la mobilitat), es confirma un canvi de tendència en les edats dels joves migrants sense referents familiars, dels quals són

minoria els que tenen entre 14 i 17 anys (31,9%), i els més grans de 18 anys són la gran majoria (68,1%).

Davant d'aquestes tendències, cal seguir desplegant més i millors polítiques que millorin les vides i els drets de la infància i l'adolescència a la ciutat. I cal fer-ho des dels diferents àmbits de govern, d'acord amb les competències i, tal com marca la Convenció dels Drets de l'infant en l'article 4, "fins al màxim de recursos de què disposin [els Estats]". Moltes de les actuacions necessàries estan alineades amb estratègies i actuacions municipals (recollides en el Pla d'infància de Barcelona 2021-2030, recentment aprovat) com ara el Pla per a l'educació i la criança de la petita infància, la nova mesura de suport a la realització d'almenys dues activitats extraescolars a la setmana, el Pla de salut mental, el Fons d'infància 0-16 o la recent mesura de govern per combatre la solitud no volguda.

Bibliografia

AGÈNCIA DE SALUT PÚBLICA DE BARCELONA. *Avaluació de la qualitat de l'aire a la ciutat de Barcelona 2020*. Barcelona: ASPB, 2021.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Pla d'infància 2021-2030. Reptes i actuacions per millorar la vida i els drets de la infància i l'adolescència a Barcelona*. Barcelona: Departament de Promoció de la Infància, 2021.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Pla per a l'educació i la criança de la petita infància*. Barcelona: Institut Municipal d'Educació de Barcelona, 2021.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Mesura de Govern per a l'elaboració de l'Estratègia municipal contra la Soledat*. Barcelona: Regidoria d'Infància, Joventut, Persones Grans i Persones amb Discapacitat, 2020.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Pla del joc a l'espai públic de Barcelona amb horitzó 2030*. Barcelona: Gerència d'Ecologia Urbana, 2019.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. Pla de salut mental de Barcelona 2016-2022 Barcelona: Àrea de Drets Socials, 2018.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. “Nova mesura pionera de Barcelona pels drets de la infància: accés universal i generalitzat a les activitats extraescolars”. Servei de Premsa. <https://ajuntament.barcelona.cat/premsa/2022/01/25/nova-mesura-pionera-de-barcelona-pels-drets-de-la-infancia-acces-universal-i-generalitzat-a-les-activitats-extraescolars/> [Consulta: 23 de març de 2022]

AJUNTAMENT DE BARCELONA. “Els Serveis Socials de Barcelona han incrementat un 22,5 % les persones ateses en els últims dos anys”. Servei de premsa. <https://ajuntament.barcelona.cat/premsa/2022/02/08/els-serveis-socials-de-barcelona-han-incrementat-un-225-les-persones-ateses-en-els-ultims-dos-anys/> [Consulta: 23 de març de 2022]

CASTRO-MARTÍN, T.; MARTÍN-GARCÍA, T.; CORDERO, J.; SEIZ, M. “¿Cómo mejorar la natalidad en España?”. Estudios sobre la Economía Española (2021). Fedea.

COMISIÓN EUROPEA. *Establecimiento de una Garantía Infantil Europea*. Bruselas: Propuesta de Recomendación del Consejo, 2021.

CORTÉS, E.; CURCOLL, L. “L'espai públic garanteix necessitats vitals de la infància i iguala oportunitats de joc i salut”. *El Crític*. <https://www.elcritic.cat/opinio/espai-public-garanteix-necessitats-vitals-de-la-infancia-i-iguala-oportunitats-de-joc-i-salut-58664> [Consulta: 23 de març de 2022]

FAROS SANT JOAN DE DÉU. *Una mirada a la salut mental dels adolescents. Claus per comprendre'ls i acompanyar-los*. Barcelona: Quadern Faros, 2021.

GOBIERNO DE ESPAÑA. *Ley Orgánica 8/2021, de 4 de junio, de protección integral a la infancia y la adolescencia frente a la violencia*. Madrid: Boletín Oficial del Estado, 2021.

GOBIERNO DE ESPAÑA. *La transmisión intergeneracional de la desigualdad en España*. Madrid: Alto Comisionado contra la pobreza infantil, 2020.

INSTITUT INFÀNCIA I ADOLESCÈNCIA DE BARCELONA. *Dades clau d'infància i adolescència a Barcelona. Informe 2021* (PINEDA, L.; STINUS, E.; CURCOLL, L.). Barcelona: Institut Infància i Adolescència de Barcelona - Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (Ajuntament de Barcelona), 2021.

INSTITUT INFÀNCIA I ADOLESCÈNCIA DE BARCELONA. *Parlen els nens i les nenes: el benestar subjectiu de la infància a Barcelona* (TRUÑÓ, M.; PINEDA, L.; CURRAN, M.; COROMINAS, M.; CURCOLL, L.). Barcelona: Institut Infància i Adolescència de Barcelona - Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (Ajuntament de Barcelona), 2019.

INSTITUT INFÀNCIA I ADOLESCÈNCIA DE BARCELONA. *Informe Les condicions de vida de les famílies amb infants i adolescents ateses pels serveis socials de Barcelona amb problemàtiques d'extrema complexitat. Un retrat a partir de l'Enquesta de Condicions de Vida de les Persones Usuàries dels Centres de Serveis Socials de 2016* (MARTÍNEZ-CELORRÍO, X.; MARÍN-SALDO, A.; TRUÑÓ, M.; PINEDA, L.). Barcelona: Institut Infància i Adolescència de Barcelona - Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (Ajuntament de Barcelona), 2018.

MENTAL HEALTH FOUNDATION. *Fundamental Facts About Mental Health*. Londres: MHF, 2015.

OCDE. *Evolving Family Models in Spain: A New National Framework for Improved Support and Protection for Families*. París: OECD Publishing, 2022.

ORGANITZACIÓ MUNDIAL DE LA SALUT. *Caring for children and adolescents with mental disorders*. Ginebra: WHO, 2003.

PORCEL, S.; NAVARRO-VARAS, L.; CRUZ, I. “La situació de la pobresa infantil a Barcelona abans de la covid-19 i una aproximació a l'impacte de l'actual crisi social i econòmica”. Manuscrit inèdit (2020). Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.

SAURA, V. “L'escola bressol de 2 anys serà gratuïta a partir del curs vinent”. El diari de l'educació. <https://diarieducacio.cat/lescola-bressol-de-2-anys-sera-gratuïta-a-partir-del-curs-vinent/> [Consulta: 23 de març de 2022]

TARABINI, A.; JACOVKIS, J.; MONTES, A.; LLOS, B. “L'abandonament escolar a la ciutat de Barcelona: un abordatge qualitatiu a les experiències

i trajectòries escolars dels i les joves”. Grup de recerca Globalisation, Education and Social Policies - GEPS (2021). Universitat Autònoma de Barcelona.

Llibres/Documents:

UNICEF *En mi mente. Promover, proteger y cuidar la salud mental de la infancia. Estado mundial de la infancia 2021*. Nova York: UNICEF, 2021.

UNICEF *Bases para el Plan de Acción de la Garantía Infantil Europea en España*. Ginebra: UNICEF, 2021.

UNICEF *Convenció sobre els drets de l'infant*. 20 de novembre del 1989. Versió traduïda pel Comitè Catalunya d'UNICEF. Barcelona: UNICEF.